

Ilja Matvejev: Kriget i Ukraina och det ryska kapitalet: Från militärekonomisk till helt militär imperialism

[Ur [Links International Journal of Socialist Renewal](#), 2 juni 2023. Ursprungligen publicerad på [Alameda](#). Ilja Matvejev är forskare, och koncentrerar sig på rysk och jämförbar politisk ekonomi. Hans akademiska arbeten har publicerats i *South Atlantic Quarterly*, *Journal of Labor and Society*, *Europe-Asia Studies*, *East European Politics* och andra tidskrifter. Han har skrivit i *Jacobin*, *openDemocracy* och andra medieföretag. Han är medlem i Public Sociology Laboratory, en grupp ryska samhällsvetare som studerar postsovjetiska samhällen ur ett kritiskt perspektiv. Ilja är också medarbetare på Alameda. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Volodymyr Isjtjenko ger ett viktigt bidrag till debatten om den ryska imperialismens karaktär och kriget i Ukraina.* Han antar att det bakom kriget finns en klasskonflikt mellan å ena sidan politiska kapitalister i Ryssland, och å den andra en allians mellan det transnationella kapitalet och de yrkesutbildade medelklasserna i Ukraina.

Enligt Isjtjenko motsvarar Kremels beslut att invadera Ukraina den ryska härskande klassens gemensamma intressen, även om det går emot den ena eller andra politiska kapitalistens enskilda intressen. Isjtjenkos artikel är en utmärkt utgångspunkt för diskussionen, men ger till syvende och sist en felaktig bild av den härskande klassens karaktär i Ryssland, liksom orsakerna till Rysslands aggression i Ukraina. Isjtjenko konstaterar: ”vissa analytiker ... hävdar ... att kriget kan besitta en ’politisk’ eller ’kulturell’ imperialisms självständiga förnuft. Det är när det kommer till kritan en eklektisk förklaring.”

Eklekticism kanske är en synd, men det är också att misstolka data för den teoretiska renhetens skull. I denna artikel koncentrerar jag mig på det ryska kapitalets historiska utveckling, dess förhållande till Kreml imperialistiska politik och motsägelsen mellan den ekonomiska expansionen och den militära aggressionen sedan 2014.

Gentemot Isjtjenko hävdar jag att den ryska imperialismen verkligen har sin egen logik som inte går att reducera till den härskande klassens intressen. Att det finns icke ekonomiska rötter till Rysslands aggressiva expansionism sedan 2014 väcker frågor om de klassiska teorierna om imperialismen är giltiga idag. Jag återvänder till dessa frågor i den avslutande delen.

Den ryska härskande klassens olika delar

Isjtjenko definierar den härskande klassen, eller den härskande klassens mest inflytelserika del, i Ryssland som politiska kapitalister, vars främsta strategi är ”utnyttjandet av politiska ämbeten för att ackumulera privata rikedomar”. Han hänvisar till flera mycket viktiga författare – Steven Solnick, Ruslan Dzarasov, Iván Szelényi – för att beskriva strategierna att suga åt sig offentliga resurser och regeringssanktionerad plundring som kännetecknar ryska kapitalister.

De forskare som Isjtjenko åberopar koncentrerar sig på slutet av 1980-talet och 1990-talet, och

* Se Isjtjenko, [30 års postsovjetiska klasskonflikter ligger bakom Rysslands krig](#), på marxistarkiv.se – öa.

deras slutsatser – som i stora drag är likartade – är tveklöst rätt i förhållande till den perioden.

Rysslands ”primitiva ackumulation” innefattade förvisso massivt övertagande av offentliga rikedomar – både privatisering av statlig egendom och att göra profiter på offentliga pengar som placerades i privata banker av korrumperade statstjänstemän. Det var så ”oligarkerna”, eller de stora affärsmännen, skapade sina rikedomar.

1990-talet var en period av ”virtuell ekonomi”, med nästan inga investeringar eller kapitalbildning, utan istället en frenetisk spekulering och jakt på räntor av insiders med goda kontakter. Den dominerande företagsformer under andra halvan av 1990-talet var så kallade ”finansindustriella grupper” – en blandning av finans-, industri- och medietillgångar som i grund och botten omfattade allt som deras ägare kunde lägga vantarna på – oftast från staten.

Men den ekonomiska krisen 1998 visade sig bli en vändpunkt i denna dynamik. Många av möjligheterna till spekulering och att göra profiter på statliga resurser försvann, samtidigt som den dramatiska devalveringen av rubeln gjorde varuexport särskilt lockande. För att återställa exportens centrala roll i ekonomin krävdes investeringar i Rysslands produktionskapacitet.

Ryska affärsmän insåg att de kunde locka till sig finansiering av dessa investeringar från de globala kapitalmarknaderna. Det krävde i sin tur en förändring av företagets styrelseskick och ökad transparens. 1990-talets ”finansindustriella grupper” omorganiserades till mer traditionella företag.

Historien om Michail Chodorkovskij, oligarken som blev Putins ärkefiende, illustrerar denna förändring. Han skaffade sig sitt första kapital i slutet av 1980-talet med hjälp av sina kontakter i Komsomol – den kommunistiska ungdomsorganisationen som Gorbatjov omvandlade till en språngbräda för olika entreprenörsinitiativ.

Under första halvan av 1990-talet deltog Chodorkovskijs bank Menatep i alla möjliga spekuleringar och arbitrageaktiviteter, och 1995 förvärvade han YUKOS, Rysslands största oljebolag, för en bråkdel av den verkliga kostnaden med hjälp av ett skumt system med lån mot aktier.

Chodorkovskij var urtypen för 1990-talets ”oligark”, och drev en dunkel, spretande affärsverksamhet, trakasserade minoritetsaktieägare och tog som en sista åtgärd till hot och kriminellt våld. Men i början av 2000-talet införde han en ny redovisnings- och öppenhetsstandard och bjöd in oberoende medlemmar till YUKOS’ styrelse för att säkerställa internationell legitimitet för sitt företag och öka dess marknadsvärde.

Om bonapartister och oligarker

Den centrala delen av historien om den ryska affärsvärlden sedan början av 2000-talet är internationaliseringen. Ryska företag lockade kapital från globala marknader, organiserade första offentliga erbjudanden på internationella börser, skaffade sig tillgångar utomlands och bildade gemensamma företag med utländska transnationella bolag. Med den politiska sociologen Georgi Derluguians ord agerade de som ”compradoroligarkier som monopoliserade kopplingen mellan globala ekonomiska flöden och den lokala utvinningen av resurser”.

Internationalisering blev en integrerad del av deras ackumulationsstrategi. Rysslands rikaste män skaffade sig personligen lyxegendomar i London, erforderliga lyxjakter, och skickade sina barn till de allra dyraste privatskolorna som fanns att tillgå i Europa. Det är viktigt att väga in denna del av

den härskande klassens aktivitet, eftersom den direkt hänger samman med Kremels utrikespolitik och, som jag hävdar, imperialistiska mål.

Jag håller helt och fullt med Isjtjenkos karakterisering av Putins regim som bonapartistisk. Liksom Louis Bonaparte kom Putin till makten med ett löfte att ”återställa ordningen”. Även om han i ord angrep ”oligarkerna”, hade han aldrig för avsikt att omfördela deras förmögenheter eller se över den postsovetjetiska politiskt ekonomiska samhällsordningens grundläggande stöttepelare för att ta itu med den enorma ojämlikheten. Istället erbjöd han affärseliten en ny uppsättning regler: överenskommelsen var att de skulle överlåta sitt inflytande över media och politiska partier i utbyte mot möjligheten att bevara och mångdubbla sina rikedomar.

För Rysslands ledande affärsmän visade det sig vara en utmärkt överenskommelse, eftersom Putins personliga popularitet kompenserade för deras svaga legitimitet i samhället.

Dessutom kunde den stat som Putin lovade förnya och återställa, skydda dem från industrikonflikter och folkliga påtryckningar för omfördelning. I sin tur såg Putin de ryska kapitalisterna som en värdefull resurs.

Enligt Vladislav Surkov, en av Kremels viktigaste politiska beslutsfattare vid den tiden, är gruppen ryska storföretagare ”mycket smal och mycket värdefull... de är bärare av kapital, intellekt, teknologi... Oljemännen är lika viktiga som oljan. Staten måste göra det mesta av båda.”

Kreml ansåg att affärseliten var användbar för att säkerställa den ekonomiska utvecklingen hemma, och även tillhandahålla resurser för att utvidga makten utomlands. Givetvis fanns också den lilla frågan om personligt berikande genom mutor och utpressning.

Det citat som karakteriserar det ryska kapitalet under Putin allra bäst finns i ett stycke ur Marx' *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*: "... för att rädda dess [bourgeoisens] penningpung måste [man] slå av den kronan och låta svärdet, som skulle beskydda dem, samtidigt hänga som Damoklessvärd över dess eget huvud.”

Från Marx' analys i 18:e Brumaire kan vi dra slutsatsen att en bonapartistisk regim kan tjäna – och troligen verkligen tjänar – borgarklassens intressen, men det finns ingen garanti för att den kommer att sätta dessa intressen framför alla andra överväganden när den tar viktiga beslut. En dag kan trots allt Damoklessvärdet falla på borgarklassen.

Korrumperade statliga företagsledare

Även om Rysslands största företag avsåg sig sitt inflytande över den offentliga politiken, så behöll de egna informella band till regeringens högsta tjänstemän. Som ett resultat av det hade de sällan några problem med staten. En annan del av Rysslands kapitalistklass – till största delen ägare av små och medelstora företag – saknade dessa politiska band.

I princip hade inte Kreml något mot dessa företagsägare, som drog fördel av samma politik som gynnade kapitalistklassen i sin helhet – inte minst en ytterst gynnsam skattepolitik. Men de blev ofta offer för olika regerings- och säkerhetsorgans rovgiriga angrepp. I de flesta fall visade sig Kreml oförmögen eller ovillig att hålla tillbaka de statliga agenterna när de inlät sig på detta rovgiriga agerande.

Av dessa orsaker kan den del av kapitalistklassen som saknar de större affärsmännens politiska

kontakter gynnas av en demokratisering, om den skulle göra det möjligt för dem att hålla tillbaka och kontrollera Rysslands enorma byråkratiska och förtryckande apparat. Men företagsägarna har sällan anslutit sig till oppositionsrörelserna eftersom de har varit ovilliga att riskera sina profiter genom att ta politisk ställning.

Vi kan identifiera två delar till av den ryska kapitalistklassen. Putins politik av åternationalisering och utvidgning av den offentliga sektorn skapade ett skikt av statliga företagsledare som utgör en av regeringens starkaste stöd, ofta med bakgrund i säkerhetstjänsten. Men de hade en benägenhet att missbruka sin ställning genom att berika sig med olika sorters korrupcion, och det är en viktig punkt. Vad gäller internationaliseringen, skiljer sig Rysslands största statliga företag inte särskilt mycket från de största privata företagen. Även de sökte aktivt efter tillgång till exportmarknader genom att skaffa pengar utomlands och bilda gemensamma företag med utländska bolag.

Liksom sin "motsvarighet bland entreprenörer" hade dessa korrumperade statliga företagsledare en särskilt prålig livsstil: de har egendomar i Miami, London och Dubai och skickar sina barn till samma privata elitskolor i Europa. Den största skillnaden är att statliga företagsledare är ännu mer beroende av Kreml än privata affärsmän, eftersom de kan sparkas från sin ställning med bara ett pennstreck.

Slutligen finns det en annan grupp av affärsmän i Putins Ryssland som kan benämnas politiska kapitalister i entydig weberiansk mening, eftersom deras viktigaste aktivitet är att ordna regeringskontrakt. Medlemmarna i denna grupp, som *Forbes* kallar "kungar över de statliga kontrakten" (med en speciell rangordning som publiceras årligen), är ofta Putins närmaste medarbetare och individer som är knutna till olika inflytelserika statliga företagsledare. Deras affärsmodell är mindre internationaliserad än de flesta ryska bolagens. Men det krävs ofta tjänster från teknologiskt avancerade utländska leverantörer för att de största regeringskontrakten ska färdigställas. Dessutom är dessa politiska kapitalister beroende av "storleken på den kaka" som är tillgänglig för staten, och således indirekt av andra globalt integrerade industrier.

Det ryska kapitalet och den globala ekonomin

I förhållande till den globala ekonomin spelade det ryska kapitalet två roller på samma gång, vilket återspeglade paradoxen hos ett beroende halvt perifert land som ändå är imperialistiskt. Som delar av en "compradorbourgeoisie" har de största företagsägarna exploaterat Rysslands naturresurser och inhemska marknader, ofta i samarbete med utländska företag samtidigt som de överförde pengar till utländska bankkonton och lyxfastigheter i västs "storstäder".

Som förmedlare för en "storstadsbourgeoisie" i de stater som uppstod efter Sovjetunionens fall, bredde de ryska företagen aggressivt ut sig till regionala marknader, och byggde på nytt upp Sovjetperiodens leveranskedjor under sin kontroll. Kreml tolererade "comprador"-delen och stödde aktivt "storstads"-delen. Tvångsåtgärder, som avstängning av olja och gas, användes för att komma över tillgångar i länder som Ukraina, Moldavien, Georgien och Armenien.

Politiska och ekonomiska motiv var ofta hopplöst sammanflätade. I Ukraina förvärvade exempelvis det ryska statsägda Vnesjekonombank i slutet av 2000-talet och början av 2010-talet ett flertal industritillgångar i Donbass motsvarande 10 miljarder dollar. Vnesjekonombanks pengar användes både för att ta kontroll över kol- och metallfabriker i östra Ukraina och finansiera ukrainska

politiker som Julia Tymosjenko i hopp om att öka Kremels inflytande över de ukrainska angelägenheterna.

På det hela taget omfattade Putins vision av det postsovjetiska området alltid ett ryskt politiskt och ekonomiskt herravälde, befäst av sitt eget integrationsprojekt – Eurasiska ekonomiska unionen. I denna vision understödde en politisk och ekonomisk utvidgning varandra ömsesidigt.

Under sin imperialistiska framryckning var Kremels akilleshäl bristen på internationell hegemonisk dragningskraft. Den arbetsmetod som Putin föredrog var överenskommelser bakom kulisserna med de postsovjetiska politiska och ekonomiska eliterna, och han lyckades ofta, i synnerhet med sina diktatorkollegor i grannländerna. Men för befolkningarna i de postsovjetiska staterna representerade Ryssland i bästa fall ”mer av samma sak” – samma fattigdom, ojämlikhet och cynism som kännetecknar de postsovjetiska förhållanden i stort.

I värsta fall var det ett auktoritärt inkräktande i spirande demokratier med en förmäten känsla av att ha rätt till sin ”inflytelsesfär”, och militär intervention fanns alltid som alternativ – vilket går att se i Georgien 2008. Även om Kreml ställde högljudda krav på länderna i sitt ”nära utland” och på USA som global övermakt, kunde de aldrig uttrycka vilken positiv vision de hade att erbjuda. Kremels ständiga krav på ”multipolaritet” ekade ihålligt eftersom de bara utgjorde en önskan att helt och fullt dominera det postsovjetiska området till Kremels fördel och utan inblandning från väst.

Invasjonen av Ukraina

Av en tillfällighet började Rysslands senaste omgång av konfrontationer med Ukraina 2013 som en konflikt om handel, eftersom Ukraina inte kunde vara en del av frihandelsöverenskommelser med både Ryssland och EU på samma gång. Putins senaste funderingar (t ex i hans intervjuer med Oliver Stone) visar att han helt klart inser vilka ekonomiska insatser som står på spel. Men det som hände sedan utgjorde en skarp motsättning mellan den ryska imperialismens ekonomiska och politiska logik.

Oavsett vad som motiverade Kreml att annektera Krim, så var det inte ekonomiska överväganden: frågan som Putin diskuterade med sina rådgivare var inte hur mycket Ryssland skulle vinna ekonomiskt, utan istället hur det skulle kunna stå emot västs sanktioner som svar på annekteringen. De ukrainska tillgångar (offentliga och privata) som Ryssland exproprierade i Krim mer än uppvägdes av förlorade eller nedvärderade ryska tillgångar i resten av Ukraina.

Dessutom ledde striderna i Donbass mellan 2014-2015 till fysisk ödeläggelse av en del betydande ryska investeringar. Exempelvis kostade den ukrainska militärens bombardemang av ett oljeraffinaderi i Lisitjansk (Luhanskregionen) sin ägare, det ryska statskontrollerade oljebolaget Rosneft, uppemot 300 miljoner dollar i värdeminskning. Än viktigare är att konfrontationen med väst som följde på annekteringen av Krim har ifrågasatt den ryska affärsvärldens hela strategi av internationalisering.

Ryska bolag förlorade delvis tillgången till västs teknologi, export och kapitalmarknader, några få ryska affärsmän sanktionerades medan andra levde under ständigt hot om sanktioner och frysta tillgångar. Efter 2014 stagnerade antalet ryska miljardärer på *Forbes'* lista och mellan 2014 och 2021 ökade BNP bara med i genomsnitt 1%. Jag håller med Isjtjenko om att Putins regim fram till 2014 på det stora hela agerade i den ryska härskande klassens gemensamma intressen, speciellt de

tre mäktigare delarnas: de största privata företagen, korrumperade företagsledare i den statliga sektorn och politiska kapitalister ("kungarna över de statliga kontrakten"). Och konflikten i Ukraina hade verkligen ekonomiska rötter.

Men annekteringen av Krim och Rysslands dolda intervention i östra Ukraina påbjöds inte av den ekonomiska logiken. I själva verket undergrävde de det ryska kapitalets ställning kraftigt. Den ryska kapitalismens motsättningar kunde inte leda till ett sådant resultat, utan det hade sina rötter någon annanstans. Utifrån Putins egna senare förklaringar kan man sluta sig till att annekteringen av Krim var resultatet av en djup övertygelse om att det var oundviklig med en fullt utvecklad konfrontation med väst, där till och med de mest fantastiska scenarier – som att kärnvapen i Krim riktade mot Ryssland betraktades som verkliga hot – kunde bli verklighet.

Denna uppfattning kunde delvis förklaras med USA:s ensidiga aktioner under den föregående perioden, som att de 2002 lämnade avtalet om begränsning av antibalistiska missilsystem (SALT-1-avtalet). Men det hade också sina rötter i Putins förnekande av själva möjligheten till folkliga revolutioner (inklusive Maidanrevolten 2013-2014), som han konsekvent betraktade som iscensatta av väst mot Ryssland (med en slutgiltig plan att organisera en sådan kupp i Ryssland själv).

Putins handlingar drevs också av en djup rädsla för och misstro mot folkliga mobiliseringar. Hans oförmåga att förstå existensen av makt i Arendts mening, det vill säga en gemensam social makt, fick honom i slutändan att lita till våld – förtryck hemma och militär aggression utomlands.

Denna strategiska inriktning var förvisso inte bara Putins – den delades av större delen av Rysslands nationella säkerhetsetablissemang. Pådrivet av rädsla och misstro inledde Kreml det som forskaren i internationella relationer, Jack Snyder, kallade "imperiemyster" – det vill säga en strategisk inriktning som säger att anfall är bästa försvar. Denna logik fick Kreml att bryta sina egna löften att respektera Ukrainas nationella gränser (som slogs fast i Budapestmemorandumet från 1994) och annektera en del av dess territorium.

Putins beslut att inleda en fullskalig invasion av Ukraina 2022 återspeglar att Kremles egen politik under den föregående perioden med blandade aggressioner mot Ukraina har misslyckats. De dubbla dolkar som stöttes i Ukrainas kropp – annekteringen av Krim och ockupationen av Donbass med hjälp av Kremlkontrollerade ombud – lyckade inte destabilisera landet tillräckligt mycket för att hindra det från att slå in på en bestämt västvänlig och antirysk inriktning.

"Imperiemyster"

När Vladimir Zelenskyj underlät att genomföra Minskavtalen på det sätt som Kreml föredrog, och stängde ner de tre TV-kanaler som var knutna till den Putinvänlige affärsmannen och politikern Viktor Medvedtjuk, insåg Putin att han inte hade vetomakt över Ukrainas angelägenheter. Efter det försökte han övertala väst att pressa Ukraina att acceptera hans krav, och när detta inte fungerade beslutade han sig för en direkt invasion.

"Imperiemyster" misslyckades erbarmligt 2014-2022, men istället för att överge dem, fördubblade Kreml samma logik av förebyggande aggressioner. Inte överraskande misslyckades det igen, denna gång med ännu mer tragiska konsekvenser.

De marxistiska teorierna om imperialismen betonar dess samband med kapitalackumuleringen och

den härskande klassens och dess olika delars intressen. Men sedan 2014 är det inte så lätt att ha denna förklaring för den ryska imperialismen. Rysslands militära aggressioner efter 2014 har lett till betydande förluster av kapital och exportmarknader, liksom minskade investeringar utomlands, minskat samarbete med transnationella företag och personliga sanktioner mot många av det ryska kapitalets framträdande representanter.

De vinster som ryska företag har gjort på den ökande monopoliseringen av hemmamarknaden och plundringen av ockuperade territorier är inte ens i närheten att kompensera för dessa förluster. Motsättningen mellan den härskande klassens ekonomiska intressen och militära aggressioner är inte unik för Ryssland: David Harvey har fångat detta genom att studera den dynamiska samverkan mellan "kapitalistisk logik" och "territoriell logik" i olika historiska och nutida exempel, och Michael Mann har beskrivit det i förhållande till USA som ett "osammanhängande imperium".

I Ryssland har denna motsättning sina rötter i det nationella säkerhetsetablissemangets ideologi och strategiska inriktning. Uppenbarligen krävs mer arbete för att identifiera de speciella klickar och koalitioner inom den ryska eliten som stödde och uppmuntrade Putins krigiska impulser. En annan uppgift skulle vara att förstå den irredentistiska* ryska nationalismens roll. Men vi bör överge försöken att hitta ett direkt orsakssamband mellan kapitalackumulationens motsättningar och Rysslands militära aggression, eftersom de döljer det verkliga ursprunget till det fruktansvärda kriget i Ukraina.

Imperialismen behöver inte bara vara en utvidgning av kapitalismen för att förtjäna en bestämd kritik. För att citera historikern Salar Mohandesis omfattande revidering av det marxistiska förhållningssättet till ämnet: "Imperialismen ... måste på det hela taget förstås som ett maktförhållande mellan stater istället för som en synonym för kapitalistisk expansion."

Imperialismen som en sorts våld och makt som utförs av en ansvarslös politisk klass, och där det oftast är fallet att offren till största delen är de arbetande klasserna – både i angriparstaten och i de länder som drabbas av våldet – är ett system som måste motarbetas och bekämpas i sig själv.

Lästips:

["Putins krig mot Ukraina handlar inte om säkerhet utan imperialistiska intressen"](#). Intervju med den ryske socialisten Ilja Matvejev om bakgrunden till Putins invasion av Ukraina.

[Rysslands krig mot Ukraina: Imperialistisk ideologi eller klassintressen?](#) Den ryske statsvetaren Ilja Matvejev och den ukrainske sociologen Volodymyr Isjtjenko diskuterar krigets orsaker och konsekvenser. Artikeln har publicerats i *Internationalen*.

Finns också en video med en föreläsning (webbinarium) av Matvejev om den ryska imperialismen (på engelska), se [Ilya Matveev on Russian imperialism](#).

* Irredentism är strävan att med en stat förena vissa landområden som tillhör en annan stat (eller andra stater) därför att rörelsens förespråkare tycker att landområdena har historisk eller etnisk gemenskap med den förstnämnda staten - Wikipedia.